

ПЕРЕДУМОВИ РОЗВИТКУ КОРПОРАТИЗАЦІЇ У СІЛЬСЬКОМУ ГОСПОДАРСТВІ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглянуто особливості та передумови розвитку корпоратизації у сільському господарстві регіонів України.

Ключові слова: корпоратизація, особисті селянські господарства, сільське господарство, соціоекономічна модернізація.

Summary. The article discusses the features and conditions of incorporation in agriculture regions of Ukraine.

Key words: corporatization, private households, agriculture, socio-economic modernization.

Постановка проблеми. Після 2000 р. механізми регулювання розвитку аграрного сектору були спрямовані головним чином на створення сприятливих умов для нарощування великотоварного виробництва з метою подолання спаду в секторі сільськогосподарських підприємств, викликаного економічною кризою і корінними змінами в системі господарювання в 90-ті роки ХХ ст. Це дало позитивні результати у виді зростання обсягів виробництва, покращення продовольчого забезпечення країни, завоювання ряду ключових позицій на світовому агропродовольчому ринку. Провідні аграрні виробники оволоділи ринковими методами господарювання і, вміло використовуючи світову ринкову кон'юнктуру і преференції, передбачені вітчизняним законодавством для сільського господарства, отримують від своєї бізнесової діяльності вагомі доходи. Разом з тим у цей період в аграрному секторі відбулися серйозні деформації і намітилися негативні тенденції. Техніко-технологічне переоснащення окремих виробничих структур, досягнуті на цій основі підвищення продуктивності праці та вивільнення працівників у корпоративному секторі агропродовольчої сфери супроводжуються посиленням диспаритету у доходах різних верств сільського населення, монокультурізацією сільськогосподарського виробництва, зростанням техногенного навантаження на екосистеми і витісненням селян у низькодохідний неформальний сектор сільської економіки, що в цілому веде до деградації людського капіталу села разом із падінням зайнятості сільських жителів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. В економічній літературі питанням корпоративного управління займаються такі вітчизняні вчені, як: Г. Газін, В. Євтушевський, В. Кондратьєв, О. Редькін, В. Шапиро, К. Шапошников, Б. Щербаков та інші. Значний внесок у дослідження проблем корпоративного управління внесли зарубіжні вчені: М. Портер, Ю. Вінслав, В. Співак, Р. Фалмер, Г. Клейпер.

Мета статті полягає у розкритті передумов розвитку корпоратизації у сільському господарстві регіонів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нарощування виробництва сільськогосподарської продукції, її експорту та експортних надходжень супроводжується спотворенням галузевої та продуктової структур виробництва. Виникли диспропорції між рослинництвом і тваринництвом (у тому числі в рослинництві — між вирощуванням експорторієнтованих культур та продукції, необхідної для задоволення повсякденних потреб населення країни, а в тваринництві — між виробництвом молока, яловичини і свинини і продукцією промислового птахівництва). Наслідками цього є низький загальний рівень споживання вітчизняних продуктів харчування, незбалансованість раціону і вживання в їжу імпортованих продовольчих товарів сумнівної якості. Ринковий обіг сільськогосподарських земель з використанням механізмів оренди забезпечує консолідацію великих масивів землі для організації інтенсивного сільськогосподарського виробництва і підвищення його ефективності. Тим часом надмірна концентрація землекористування (у тому числі транснаціональними корпораціями, які проявляють агресивність на вітчизняному ринку оренди землі) створює загрози здійснення державного контролю над певними територіями і тягне за собою посилення їх обезлюднення. Це, у свою чергу, провокує зростання соціальної напруженості в суспільстві через обезземелення селян. Монополізація прав оренди землі великими землекористувачами утримує орендну плату на низькому рівні, обмежує можливості орендодавців і звужує доступ невеликих сільськогосподарських підприємств, фермерських та особистих селянських господарств (ОСГ) до ринку землі та її оренди. Діючі механізми державної підтримки сільського господарства та система земельних відносин зберігають загрозу подальшої деформації існуючої організаційної структури аграрної галузі в напрямку холдингізації, невиправданого витіснення з неї середніх і малих господарств. Це може призвести до остаточної маргіналізації сімейного типу господарювання, що становить основу організаційної моделі сільського господарства в розвинених країнах світу.

Зазначене свідчить, що за останнє десятиліття остаточно закріпився суперечливий характер розвитку аграрного сектору. З одного боку, відбувається зростання сільськогосподарського виробництва, експорту і доходів окремих суб'єктів господарювання, а з іншого — триває деградація села як просторової, природноресурсної і соціальної бази сільськогосподарського виробництва. Отже, за цей період не були в повному обсязі виконані головні цільові установки Закону України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» — зокрема, що стосуються збереження селянства, комплексного розвитку сільських територій, вирішення соціальних проблем на селі.

Подолання суперечностей у розвитку аграрного сектору вимагає перегляду сталого переходу до сільського господарства як до галузі, яка має виключно виробничо-комерційне призначення. Світова спільнота все більше керується концепцією багатофункціональності сільського господарства, згідно з якою в процесі сільськогосподарської діяльності не тільки виробляються продовольство і промислова сировина, а й створюються суспільно значимі блага. Найголовніші з них — продовольче самозабезпечення країни, надання можливостей і засобів для існування сільського населення, відтворення селянства, підтримання екологічної рівноваги і збереження агроландшафтів. Визнання багатофункціональності сільського господарства та його ключової макроекономічної характеристики є головною передумовою соціоекономічної модернізації вітчизняного аграрного сектору.

У цьому зв'язку аграрна політика України має бути адаптована до глобальних тенденцій аграрного розвитку, в якому виокремлюються два стратегічні напрямки:

— розвиток аграрного виробництва з урахуванням регіональної специфіки і необхідності підвищення його конкурентоспроможності;

— сільський розвиток на основі громад.

Ці напрямки взаємно обумовлюють і доповнюють один одного, а тому повинні розвиватися одночасно та у взаємозв'язку.

Завдання підвищення конкурентоспроможності аграрного виробництва полягає у створенні умов для зростання загального рівня продуктивності аграрного сектору на принципах стійкості, при гармонійному поєднанні різних галузей сільського господарства і типів господарств (великих, середніх і малих), коли кожен з них займає відповідну йому ринкову нішу. Це поєднання має відкрити можливості раціонального використання земельно-ресурсного потенціалу, а також створення умов рівного доступу виробників до техніко-технологічних та організаційних інновацій, до фінансового забезпечення, кредитування й страхування, ринкової інфраструктури, вигодам від експорту продукції.

Сільський розвиток передбачає підвищення ділової та громадянської активності членів сільських громад, створення ними громадських, обслуговувальних і виробничих об'єднань з метою диверсифікації та зростання сільської економіки (у тому числі сільського господарства), розширення сфери послуг, збереження локальних екосистем, підвищення якості життя на селі, подолання бідності, оновлення людського капіталу.

Метою соціоекономічної модернізації вітчизняної аграрної політики є забезпечення доступу всіх верств сільського населення до економічних вигод від зростання в аграрному секторі та диверсифікації сільської економіки в процесі нарощування аграрного виробництва та його експортного потенціалу шляхом сприяння сільським громадам у реалізації їхніх прагнень до імплементації в загальну економіку країни на основі нових інституційних механізмів.

Основою соціоекономічної модернізації вітчизняної аграрної політики виступають повноцінне залучення сільського населення до подолання диспропорцій у сільськогосподарському виробництві, а також формування на цій базі збалансованої продуктової та організаційної структури аграрного сектору. Це передбачає:

— введення правових, економічних та організаційних механізмів регулювання діяльності агропромислових корпоративних структур, за яких би економічний ефект від масштабу виробництва та рентні надприбутки не вилучалися із села, а спрямовувалися на місцевий розвиток, тоді як порушення агроекологічних вимог до господарювання загрожували б суб'єктам господарювання банкрутством;

— переорієнтацію системи державної підтримки аграрного сектору на стимулювання створення та розвитку доступних широкому колу виробників сільськогосподарської продукції місцевих продовольчих ринків, місцевих ринків виробничих і кредитних ресурсів, інформаційних мереж тощо;

— доповнення державної аграрної політики заходами і механізмами сприяння розвитку сімейних господарств, які є вагомими виробниками суспільних благ (це має включати: поліпшення інституційного середовища розвитку малих форм господарювання в сільському господарстві; залучення сімейних господарств до програм державної підтримки аграрного сектору та сільського розвитку; стимулювання ОСГ до придбання статусу суб'єктів підприємницької діяльності);

— введення держзамовлення на підготовку для сільського господарства кадрів широкого профілю, здатних здійснювати сільськогосподарське виробництво на принципах сімейного господарювання та високого професіоналізму (це буде включати надання гранту для погашення витрат на навчання і для створення сімейного господарства після його закінчення, а також формування

інституційної системи моніторингу, консультаційної підтримки та контролю цільового використання коштів гранту);

— прийняття Національного кодексу стало агрогосподарювання, виконання вимог якого має стати обов'язковою умовою надання сільськогосподарським товаровиробникам якісної державної фінансової допомоги в рамках діючих цільових програм;

— здійснення заходів з консервації та лісонасадження деградованих малопродуктивних сільськогосподарських угідь [1].

Останнім часом в економіці регіонів України відбулися суттєві зміни в структурі та обсягах капіталу, що зумовило необхідність вироблення міжнародних загальноприйнятих стандартів, які допомогли б визначити інвестиційну привабливість регіонів, побудувати систему їх ефективного управління та контролю. Усе це сприяло розвитку та становленню корпоративного управління як самостійного економіко-правового інституту, системи, через яку спрямовуються та контролюються акціонерні товариства. Протягом останніх років науковці та практики виробили чимало форм та підходів до окремих питань функціонування корпоративного сектору, однак на сьогодні єдиної моделі ефективного корпоративного управління не існує. Це зумовлено насамперед сутністю відносин, що входять до системи корпоративного управління і об'єктивно існують в обраній державою правовій системі. Водночас нині вироблено загальновізанні стандарти, що використовуються в різних економічних, політичних та правових умовах.

Україна теж взяла курс на запровадження національних Принципів корпоративного управління, метою яких є викладення на підставі загальноприйнятих міжнародних стандартів корпоративного управління та з урахуванням українських особливостей і досвіду принципів та рекомендацій, необхідних для розвитку ефективної практики корпоративного управління в Україні. Вже з 2003 р. українське законодавство визначає важливі принципи і рекомендації щодо якісного і прозорого управління товариством, дотримання яких має допомогти товариствам у підвищенні їх інвестиційної привабливості та конкурентоспроможності.

Водночас законодавство України і досі регулює лише обмежене коло правовідносин у сфері корпоративних взаємин. Згідно з результатами досліджень, проведених інституційними інвесторами та міжнародними організаціями станом на жовтень 2003 р., Україна належить до держав із найнижчими показниками відповідності законодавства міжнародним стандартам корпоративного управління. За останні роки в цій статистиці також нічого не змінилося. У свою чергу, в період становлення корпоративних відносин, який досі переживає Україна, саме встановлені законодавчо

вимоги здебільшого впливають на стан корпоративного управління, оскільки їх дотримання забезпечується державою.

Проблема корпоративного управління стала актуальною для всього світу, зокрема України, саме в останнє десятиріччя. Свого часу один із засновників інституційного напрямку в економічній науці Рональд Коуз задався питанням: чому взагалі існує корпорація (господарське товариство)? В сучасних умовах це питання трансформувалося у проблему панування так званої організаційної структури капіталістичного типу, адже саме капіталістична корпорація показала себе як більш ефективний інститут порівняно з державними підприємствами або, скажімо, кооперативами [2].

У руслі такої постановки проблеми слід зрозуміти, що корпорація — це структура, яка хоч і існує в умовах ринкового середовища, однак усередині себе витісняє будь-які ринкові відносини. Взаємодії всередині фірми не припускають відносини обміну, натомість роль «ринку», що регламентує відношення акціонерів і керівників, виконує підприємець-координатор або — в розвинутих корпораціях — спеціалізований департамент. І ось саме корпоративне управління покликане задавати формат всієї цієї внутрішньофірмової взаємодії [3].

Корпоративний сектор є основою сучасної економіки. На нього припадає від 1/3 до 1/2 світової промислової продукції, 1/2 міжнародної торгівлі. Великі корпорації забезпечують технологічний прогрес, економічне зростання та соціальну захищеність громадян у розвинутих країнах; особливо вагомі їхні позиції в наукоємних, інфраструктурних та природоексплуатуючих галузях економіки. Діяльність найбільших корпорацій скорочує втрати, пов'язані з конкуренцією, веде до пом'якшення криз. Насиченість економіки великими корпораціями і картелями збільшує передбачуваність динаміки цін. Так, на теперішній час ціни ростуть найменшими темпами саме в тих країнах ринкової економіки, де монополії займають відносно більш міцні позиції (Німеччина, Великобританія, Японія, США).

Конкурентна перевага найбільших корпорацій у сільському господарстві перед дрібними і середніми ринковими суб'єктами господарювання насамперед впливає з тих обставин, що вони володіють незрівнянними можливостями у сфері розробки і налагодження в значних масштабах і в стислі терміни виробництва нових видів продукції. Певні переваги в конкурентній боротьбі найбільші корпорації отримують також у зв'язку з деякими моментами, а саме:

- 1) існують преференції в отриманні кредитів, а в критичних обставинах і в урядовій підтримці;
- 2) виробнича програма визначається в розрахунок на просторово більш широкий ринок збуту;
- 3) є великі можливості диверсифікації виробництва;

4) наявна економія на витратах виробництва і збуту;

5) внаслідок маневрування внутрішньокорпоративних структур всіма видами ресурсів реалізація екологічних програм і програм ресурсозбереження полегшується, а ризики недосягнення поставлених цілей мінімізуються;

6) наявність внутрішніх фінансово-інвестиційних інститутів забезпечує економічну ефективність природоохоронних та ресурсозберігаючих програм;

7) корпоративні структури можуть здійснювати безперервну підготовку і перепідготовку кадрів усіх рівнів;

8) корпорації мають потенціал цивілізованого лобіювання своїх інтересів на місцевому та регіональному рівнях.

Уявляється, що негативні прояви монополізації української економіки сільського господарства — це прямий наслідок нерозвиненості його корпоративної основи. Чим більше виробників на ринку і чим вони дрібніші, тим менш чутливий ринок до регулювання традиційними засобами бюджетної та фінансової політики. Тому процеси концентрації сільськогосподарського виробництва (як і торгівлі, банківської справи тощо) піднімають ефективність бюджетно-фінансового регулювання, ринкового господарства, що сприяє подальшій оптимізації всього процесу економічного розвитку. Концентрація сільгоспвиробництва у великих корпораціях полегшує і державне регулювання ринкової економіки. Чим вище питома вага корпорацій в економічному житті, тим все більш значна частина виробництва виводиться за межі власного ринкового та державного регулювання і управляється на корпоративному рівні.

Однак за всією значущості корпорацій необхідно виходити з дуального характеру основи сучасної економічної системи будь-якої країни з розвиненими ринковими відносинами. З одного боку, існує великий бізнес, що надає конкурентоспроможність економіці, з іншого — малий і середній бізнес, що зумовлюють гнучкість і мобільність економічної системи. Проблеми малого та

середнього бізнесу не втратили своєї актуальності в економічній системі України.

Тенденції формування та функціонування корпорацій у сільському господарстві регіонів України відображають закономірності розвитку світового виробництва, що носить універсальний характер. До таких закономірностей відносяться концентрація капіталу (злиття і поглинання, створення стратегічних альянсів); інтеграція промислового і фінансового капіталів; диверсифікація форм та напрямів діяльності; глобалізація діяльності; інтернаціоналізація руху капіталу.

Висновки. Отже, чинниками розвитку корпоративних відносин в країні є: специфіка стану економічного розвитку національної економіки, правові традиції, рівень розвитку правових доктрин і національного законодавчого регулювання у сфері корпоративного управління, необхідність централізації та концентрації капіталу та інших факторів виробництва на певному етапі розвитку економіки і суспільства для задоволення постійно зростаючого кола потреб суспільства; вимоги функціонування у рамках процесу міжнародно-правової уніфікації; оптимізація ресурсних потоків у рамках нових ринкових структур, якими є корпорації [4].

Література

1. Геєць В. Соціоекономічна модернізація аграрного сектору України (концептуальні положення) [Текст] / В. Геєць [и др.] // Економіка України. — 2011. — № 12. — С. 4–14.

2. 50 лекцій по мікроекономіці : в 2-х т. [Електронний ресурс] / Відкритий сайт «Economicus.ru». — 2004. — Т. 1. — 624 с. — Режим доступу : <http://ivanov-sei.narod.ru/page6.htm>.

3. Козлов С. Корпоративні відносини: тенденції та особливості регулювання [Електронний ресурс] / С. Козлов. — Режим доступу : <http://www.yug-gazeta.com/oarticle/1974>.

4. Дегтяр А. О. Світові тенденції державного регулювання корпоративних відносин [Електронний ресурс] / А. О. Дегтяр. — Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/znpddu/du/2011_194/d.htm.